

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ТА МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ ЯК СКЛАДОВІ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ

***Анотація.** В статті розкрито правила етикетного спілкування вчителя та сформульовано поради для удосконалення культури мовлення як складових культури спілкування. Автором статті аргументовано обґрунтовано зміст таких мовленнєвих дефініцій, як культура мовлення та культура спілкування, а також досліджено взаємозв'язок цих явищ із мовленнєвим етикетом. Досконале спілкування спроможне стати ключовим до успіху в суспільстві та на етапах досягнення професійної кар'єри, тоді як неправильність його є причиною багатьох конфліктів між людьми. Подолати перепони на шляху до взаєморозуміння та визнання допомагає ретельне дотримання правил лінгвоетикету. У статті доведено, що висока мовна культура вчителя – результат самовдосконалення та самоосвіти.*

***Ключові слова:** етикетне спілкування, культура мовлення, вчитель.*

Постановка проблеми. Однією з основ успіху сучасного вчителя є створення в очах громадськості іміджу впевненої в собі людини, котра вміє поводитися у товаристві, не викликаючи своїми вчинками, поведінкою та зовнішнім виглядом подиву, зневажливої оцінки, дотримуючись чотирьох основних правил: ввічливості, природності, гідності, такту. Тому досить важливою умовою формування особистості сучасного вчителя є формування його культури. Основними базовими поняттями цього визначення є загальна, методична та комунікативна культура вчителя.

Культура (від лат. cultura – догляд, освіта, розвиток) – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, які створило людство протягом своєї історії.

На побутовому рівні люди нерідко ототожнюють поняття “культура поведінки” та “культура спілкування”, а останнє не можуть розмежувати з поняттям “культура мовлення” тощо.

Культура поведінки (або мовленнєвий етикет), культура мовлення і культура спілкування в житті найчастіше виступають у єдності. Проте, людина, ввічливо та доброзичливо звертаючись до інших, може вживати слова не у відповідності із правилами мовлення. Іноді її дії начебто відповідають нормам поведінки, прийнятими у даному суспільстві, але успішно спілкуватися вона не може, тому що не знає психології, психічного стану людей, особливостей їх темпераменту, характеру тощо. Тому і не може знайти такі способи і засоби спілкування, які б найбільше відповідали ситуації.

Сучасний вчитель постійно перебуває в комунікативних стосунках, тому найважливішим елементом педагогічної діяльності є необхідність встановлення доброзичливих взаємин із учнями, батьками, колективом та громадськістю. Повсякденне спілкування з людьми – генератор успіху на будь-якому рівні діяльності сучасного педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему культури спілкування та її складових досліджували у своїх працях Т. Чмут, З. Мацюк, Н.Станкевич, К. Климова, Г. Сагач, В. Грехнев, М. Стахів, Д. Білоус, М. Стельмахович, С.Шевчук, І. Клименко та інші.

Якщо аналізувати те, що найбільш успішно зроблено у науці в контексті становлення культури спілкування в останні десятиріччя, то слід виділити такі два напрями: 1) теоретичні дослідження спілкування в педагогічному процесі; 2) практичне навчання формам і методам підвищення рівня культури спілкування.

Оскільки другий напрям ще недостатньо висвітлений у педагогічній та методичній літературі, визначимо **мету** статті – довести, що культура мовлення та мовленнєвий етикет взаємопов'язані складові культури спілкування і що задля свого успіху викладач навчального закладу має знати і дотримуватись мовних норм та правил мовленнєвого етикету.

Виклад основного матеріалу. Культура спілкування є складовою частиною культури людини в цілому. Вона має два основні компоненти: моральний і психологічний. Моральна культура розкривається у діях та вчинках людей у відповідності до їх потреб, інтересів, ідеалів, цілей. Вона виступає як єдність моральної свідомості та відповідної поведінки. Ця культура стимулює створення системи моральних цінностей та їх ієрархію. Тому в ході спілкування явно чи неявно виступають моральні якості людей, іде обмін моральними цінностями. Культуру спілкування найчастіше плутають з культурою мови та культурою мовлення.

Культура мови – це галузь мовознавства, що займається утвердженням норм на всіх мовних рівнях. Використовуючи відомості історії української літературної мови, граматики, лексикології, словотвору, стилістики, культура мови виробляє наукові критерії в оцінюванні мовних явищ, виявляє тенденції розвитку мовної системи, проводить цілеспрямовану мовну політику, сприяє втіленню норм у мовну практику.

Культура мови невіддільна від практичної стилістики, яка досліджує і визначає оптимальність вибору тих чи інших мовних одиниць залежно від мети і ситуації мовлення.

Культура мовлення – це здатність використовувати мовні засоби, оптимальні для конкретної ситуації мовлення [7, 33]. Культура мовлення передбачає дотримання мовних норм вимови, наголосу, слововживання і побудови висловів, а також дотримання правил мовленнєвого етикету.

Виділяють такі основні аспекти вияву культури мовлення: 1) нормативність – дотримання усіх правил усного і писемного мовлення; 2) адекватність – точність висловлювання, ясність і зрозумілість мовлення; 3) естетичність – використання експресивно-стилістичних засобів мови, які роблять мовлення багатим і виразним; 4) поліфункціональність – забезпечення застосування мови у різних сферах життєдіяльності.

Висока культура мовлення вчителя означає володіння літературною мовою у процесі спілкування та мовленнєву майстерність. Основними якісними комунікативними ознаками, їх ще називають критеріями культури мовлення, є правильність, точність, логічність, змістовність, доречність, багатство, виразність, чистота.

Викладачу навчального закладу потрібно постійно підвищувати культуру мовлення. З. Мацюк та Н. Станкевич розробили практичні поради з удосконалення культури мовлення: свідомо і відповідально ставитися до слова; стежити за своїм мовленням, аналізувати його, контролювати слововживання; виробляти чуття правильного мовлення; досконало володіти жанрами функціональних стилів; удосконалювати фахове мовлення [3, 60-61].

Праця над культурою мовлення викликає повагу і, без сумніву, дає результати. Шляхів удосконалення є безліч, а процес триває усе життя.

Зауважимо, що культура спілкування значною мірою пов'язана і з етикою та етикетом, який в словниках найчастіше ототожнюється із культурою поведінки.

Етикет (франц. *etiquette*, від флам. *steeken* – встромляти) – вироблені суспільством норми поведінки. Своєрідним стрижнем етикету є словесний рівень. Він найповніше репрезентує етнічну самобутність. Кожна мова виробила свою систему спеціальних висловів ввічливості – мовленнєвий етикет.

Мовленнєвий етикет – це національно-специфічні правила мовленнєвої поведінки, які реалізуються в системі стійких форм і висловів, що рекомендуються для висловлення подяки, прощання тощо в різних ситуаціях ввічливого контакту зі співбесідником, зокрема під час привітання, знайомства, звертання тощо [1, 110].

Відомий дослідник Чмут Т. К. подає дещо інше визначення мовленнєвого етикету, але схоже за своєю суттю. Мовленнєвий етикет – складна система мовних знаків, що спирається на моральні правила й вимоги і вказує на ставлення як до інших людей, так і до себе. [7, 125]. Його формувало не одне покоління людей і в ньому, як у дзеркалі, відбивається менталітет народу, він є невід'ємною складовою професіоналізму керівників, яким доводиться вирішувати через спілкування свої ділові проблеми.

Етикетне спілкування потребує досконалого знання і доречного вживання мовних і позамовних засобів вираження у всіх комунікативних ситуаціях. Український мовленнєвий етикет передбачає властиві українцям національно-специфічні правила мовленнєвої поведінки, втілені в системі стійких формул і виразів для прийнятих і запропонованих суспільством ситуацій чемного контакту із співбесідником. До таких ситуацій належать: звертання до співрозмовника та повернення його уваги, вітання, знайомство, вдячність, пробачення тощо.

За умовами та змістом ситуації спілкування в системі українського мовленнєвого етикету розрізняють 15 видів стійких мовних висловів: 1) звертання; 2) вітання; 3) знайомство; 4) запрошення; 5) прохання; 6) вибачення; 7) згода; 8) незгода; 9) скарга; 10) втішання; 11) комплімент; 12) несхвалення; 13) вдячність; 14) прощання; 15) побажання. Відтак, важливо добре засвоїти чинники, що впливають на вибір словесної формули в конкретній ситуації спілкування, а саме: 1) вік, стать, соціальний статус адресата; 2) особисті якості співрозмовника; 3) комунікативні умови (місце, час, тривалість спілкування); 4) характер взаємин між співрозмовниками та інші.

На нашу думку, в офіційному спілкуванні особливе значення мають ті види мовленнєвого етикету, які представляють категорію ввічливості, а саме: звертання, вітання, прощання, подяка, вибачення, прохання.

Вчитель, який добре знатиме, розумітиме правила мовленнєвого етикету, матиме успіх у всіх, з ким йому доведеться спілкуватися. Безумовно, самі знання мовленнєвої культури та етикету не забезпечать культуру спілкування, якщо вони не будуть використовуватися. Для успішного спілкування необхідно володіти спеціальними вміннями. Вони набуваються з досвідом, за допомогою психологічних засобів, певних вправ. Відтак зазначимо, що культура спілкування у вузькому значенні слова – це сума знань та ступінь оволодіння людиною вміннями та навичками спілкування, які створені й прийняті в конкретному суспільстві на певному етапі його розвитку. А культура мовлення та мовленнєвий етикет є складовими культури спілкування.

Загальновідомими є такі компоненти високого рівня культури спілкування: комунікативні установки, які “включають” механізми спілкування; знання: а) норм спілкування, прийнятих у даному суспільстві; б) психології спілкування (категорій, закономірностей, механізмів); в) психології сприймання і розуміння одне одного; вміння застосовувати ці знання відповідно до ситуації, норм моралі конкретного суспільства та загальнолюдських цінностей.

Систему рівнів культури спілкування можна вибудувати, враховуючи її складові. Так, найнижчим рівнем можна вважати той, на якому відбувається спілкування з урахуванням прийнятих у суспільстві норм (його можна назвати ритуальним). Більш високим є рівень, коли спілкування базується на знаннях психології та на вміннях їх застосовувати. Якщо при цьому використання знань регулюється егоїстичною комунікативною установкою, то все зводиться до вмілого маніпулювання людьми. Цей рівень можна назвати маніпулятивним. І, нарешті, найбільш високим є рівень спілкування, на якому людина звертається до своїх психологічних знань та вмінь і діє згідно з гуманістичними комунікативними установками та загальнолюдськими цінностями. Цей рівень культури спілкування можна назвати гуманістичним.

Таким чином, для досягнення високого рівня культури спілкування, необхідно добре розуміти психологію спілкування та індивідуально-психологічні особливості людей, адекватно емоційно та інтелектуально реагувати на їх поведінку та психічний стан, вибирати до кожної людини у відповідній ситуації такий спосіб спілкування, який би не вступав у суперечності з загальнолюдськими цінностями, мораллю суспільства, гуманністю і водночас відповідав би індивідуальним особливостям конкретної людини.

При офіційному спілкуванні легше встановлюється контакт між людьми, якщо вони говорять однією мовою і прагнуть до продуктивного співробітництва. Культура їх ділового спілкування охоплює ритуальні правила ділових взаємовідносин, знання та вміння пов'язані з обміном інформацією, використанням способів та засобів взаємовпливу, взаєморозуміння. Все це спрацює більш ефективно, якщо людина знає, коли і як звернутися до колеги, щоб не образити його, як доручити підлеглому складне завдання, як попередити або розв'язати конфлікт в колективі тощо.

Професійна культура формується на базі умов конкретної діяльності, а тому певною мірою вибирає в себе її особливості, виступаючи важливою її частиною, засобом цієї діяльності [2, 18]. У професійній культурі спілкування можна виділити загальні норми спілкування, які закладені характером суспільного ладу і містять в собі здобутки минулого і сучасного. Водночас ця культура має індивідуальний характер. Вона проявляється в способах спілкування, які вибирає суб'єкт у певних ділових ситуаціях стосовно конкретних людей. Якщо вчитель не володіє культурою спілкування, то учня він сприймає як об'єкт, на якого потрібно впливати, якого можна використовувати в своїх корисних цілях, яким можна маніпулювати як засобом. Це явище нерідко спостерігаємо в процесі педагогічної діяльності. Саме тому, з метою підвищення рівня культури усного і писемного ділового мовлення вчителів нами було розроблено практичні рекомендації для покращення культури спілкування у шкільному колективі, а саме:

1. Досконало опрацювати і засвоїти усі норми української літературної мови, форми, техніки та різновиди спілкування.
2. Постійно поглиблювати свої знання, підвищувати свій загальний інтелект.
3. Досконало вивчити методику проведення різних видів спілкування.
4. Дотримуватися етикетних норм під час ділового спілкування.
5. Вміти володіти собою, гамувати свої емоції, бути вихованим, тактовним та ввічливим.
8. Уникати тавтології та суржику.
9. Обов'язково звертатися на ім'я чи на ім'я та по батькові, адже не дарма народна мудрість твердить: „Найприємніше, найсолодше слово для людини – її ім'я”, тому – не перекручувати, не помилятися, не ображати, неухважністю до імен.
10. Пам'ятати – усмішка – це засіб встановлення добрих стосунків між людьми, проте надто голосний сміх – ознака невихованості.
11. Володіти умінням слухати.
12. Знати засоби ефективного спілкування.
13. Працювати над самовдосконаленням.

Висновки. Процес комунікації викладача – це складний комплекс інтелектуальних, вольових та професійних якостей, якими він має володіти, для того, щоб позитивно впливати на тих, із ким спілкується. До цих якостей належать: здоровий глузд, організаторські здібності, правильність суджень, їхня об'єктивність, критичність сприйняття, здатність зрозуміти та сприйняти думку іншого; стійкість характеру, жвавий розум, що завжди в пошуку; здатність до тривалої самостійної та творчої роботи; гнучкість розуму, здатність займатися одночасно значною кількістю проблем; оптимізм, почуття гумору, володіння риторикою, висока мовна культура.

Отже, культура спілкування – один із найважливіших компонентів загальної культури. Культура спілкування включає в себе культуру мовлення та мовленнєвий етикет. Культура спілкування є наукою і мистецтвом, цінністю і творчістю. Шлях до підвищення рівня культури спілкування – взаємодія з людьми на основі гуманістичної етики, самоосвіта і самовдосконалення.

Література

1. Білоус М. П. Мовленнєвий етикет українського народу / Михайло Білоус. Мова і духовність нації: Тези доп. регіон. наук. конференції. – Львів, 1989. – С. 99.
2. Грехнев В. С. Культура педагогического общения/ В.С. Грехнев. – М., 1990. – 18 с.
3. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування: Навчальний посібник/ Зоряна Мацюк, Ніна Станкевич. – К.: Каравела, 2006. – 352 с.
4. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика/ Марія Іванівна Пентилюк. – К.: Вежа, 1994. – 240 с.
5. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування.: Навчальний посібник/ Ярослав Радевич-Винницький – К., 2006. – 285 с.
6. Стахів М. Український комунікативний етикет/ Марія Стахів – К., 2008. – 247 с.
7. Чмут Т. К. Культура спілкування.: Навчальний посібник/ Т. К. Чмут. – Хмельницький., 1999. – 358 с.

Аннотація. В статті раскрыты правила етикетного общения учителя и сформулированы советы для усовершенствования культуры речи как составляющих культуры общения. Автором статьи аргументировано обосновано содержание таких речевых дефиниций, как культура речи и культура общения, а также исследована взаимосвязь этих явлений с речевым этикетом. Совершенное общение способно стать ключевым к успеху в обществе и на этапах достижения профессиональной карьеры, тогда как неправильность его является причиной многих конфликтов между людьми. Преодолеть преграды на пути к взаимопониманию и признанию помогает тщательное соблюдение правил лингвоэтикета. В статье доказано, что высокая языковая культура учителя – результат самосовершенствования и самообразования.

Ключевые слова: етикетне об'єднання, культура мови, учитель.

Summary. In the article the rules of etiquette communication of teacher are exposed and advices are set forth for the improvement of culture of speech as constituents of culture of communication. Author of the article, as a culture of speech and culture of communication, and also intercommunication of these phenomena is investigational with speech etiquette. A perfect communication is able to become key to success in society and on the stages of achievement of professional career, while an error of him is reason of many conflicts between people. On a way to the mutual understanding and confession the careful observance of rules of etiquette language helps to overcome barriers. It is well-proven in the article, that a high language culture of teacher is a result of self-perfection and self-education.

Key words: etiquette communication, culture of speech, teacher.

Надійшла до редколегії 11.10.2011 р.

УДК 378.091.12

Рацул А. В.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНІСТІ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ПІД ЧАС ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація: у статті розглядається питання формування професійної готовності майбутніх педагогів до застосування інформаційних технологій навчання при викладанні іноземних мов.

Ключові слова: готовність, діяльність, інформаційна компетентність.

Будь-яка наука стає самостійною тоді, коли вона має свій об'єкт, предмет, термінологію тощо. Чіткий та науково обґрунтований понятійний апарат є передумовою як для розвитку теоретичної, так й емпіричної бази. У зв'язку з цим для глибшого аналізу проблеми підготовки майбутнього вчителя іноземних мов до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності необхідно визначити гносеологічні орієнтири: «готовність», «діяльність», «професійна діяльність», «педагогічна діяльність», «інформаційна діяльність», «компетенція», «інформаційна компетенція» та інші.

Відсутність у педагогів необхідної підготовки до роботи із засобами інформатизації освіти є основною причиною, що стримує їх ефективне використання у навчальному процесі. Тому формування професійної готовності майбутніх педагогів до застосування ІТ є одним із основних завдань, вирішення якого сприятиме педагогічно доцільному використанню їхніх можливостей для підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

У психолого-педагогічних дослідженнях проблемі теоретичних та методичних аспектів формування професійної готовності приділяється значна увага. Проблеми підготовки педагогічних кадрів розглянуті у працях Ф.М. Гоноволіна, Н.В. Кузьміної, В.О. Сластьоні-на, Р.І. Хмеліна, А.І. Щербакова та ін. Проблеми професійної підготовки студентів у процесі формування особистості майбутнього вчителя розглядалися у дослідженнях О.А. Абдуліної, А.І. Піскунова, І.П. Радченко, В.О. Сластьоніна, Л.Ф. Спіріна, І.В. Старкова.

Зупинимось на визначенні поняття «готовність».

У тлумачному словнику готовність описується як стан готового, тобто такого, що зробив необхідне приготування, підготувався до чогось, висловлює згоду, схильність чи виявляє бажання зробити що-